

Л.П. Брич,
кандидат юридичних наук., доцент
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

Роль складу злочину у розмежуванні в кримінальному праві

Складу злочину як законодавчої конструкції, яка становить собою зафіксований в законі абстрактний опис найбільш типових ознак певного виду суспільно небезпечних діянь, властиві різноманітні функції. Серед них у кримінально-правовій літературі називають розмежувальну функцію. Потрібно з'ясувати, в чому виявляється ця функція, чим є склад злочину в процесі розмежування: об'єктом чи критерієм.

Навряд чи можна погодитись, що склад злочину як цілісна конструкція виконує розмежувальну функцію, тобто є критерієм розмежування. Адже розмежування це процес порівняння. Кінцевою метою розмежування, що відбувається в межах кримінально-правової кваліфікації є визначення з-поміж складів, включених до версії кримінально-правової кваліфікації, того складу злочину, що підлягає застосуванню у конкретному випадку. У формальній логіці вважається, що саме ознаки, а не поняття, сформоване цими ознаками, це те, в чому предмети подібні один з одним чи відмінні один від одного [1, 27]. Відповідно, критерієм розмежування є ознака складу злочину, а не склад злочину в цілому. Адже склад злочину – це складна конструкція, система, утворена сукупністю елементів, які, в свою чергу, сформовані ознаками складу злочину. Порівняння ж, як діяльність мислення, в якій втілений процес розмежування складів злочинів, повинно відбуватися на рівні первинного – найменшого елемента системи, в нашому випадку – ознаки складу злочину. В процесі розмежування порівнюються ознаки складів злочинів за їхнім змістом і таким чином виявляються їхні функції в ході розмежування складів злочинів. Склад

злочину є об'єктом, а не критерієм розмежування.

Неможливість складу злочину бути критерієм розмежування можна продемонструвати на прикладі невдалого використання законодавцем в такій ролі конкретного складу злочину чи абстрактного поняття складу злочину шляхом узагальненої вказівки на них. У Особливій частині чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) налічується 23 статті, що містять склади злочинів, у конструкціях яких для розмежування законодавцем використані так звані негативні ознаки. З них узагальнена вказівка на відсутність складу злочину міститься у 13 статтях Особливої частини КК. Наприклад, „відсутність ознак державної зради чи шпигунства” – ознака, введена законодавцем у конструкції складів розголошення державної таємниці (ч. 1 ст. 328 КК України) і передачі або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ч. 1 ст. 330 КК України); а відсутність ознак вимагання – складу примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ч. 1 ст. 355 КК України).

Такий спосіб побудови конструкцій складів злочинів не можна назвати вдалим. З одного боку, таким чином законодавець вказує на необхідність розмежовувати певний склад злочину з іншими – тими, які названі в диспозиції відповідної статті (частини статті). Але, з іншого боку, такий спосіб не вирішує проблему розмежування цих суміжних складів злочинів. Узагальнена вказівка в законі на відсутність ознак цілого складу злочину практично нічого не дає для процесу розмежування, бо є тільки

підтвердженням необхідності розмежувати відповідні склади злочинів, яка сама собою стає очевидною в результаті системного аналізу ознак відповідних складів злочинів. Аналізована законодавча модель – це вимога шукати відмінність без вказівки на ознаки, що її визначають. Це постановка завдання перед правозастосувачем, для виконання якого законодавець не надав засобів. Хоч у кримінально-правовій літературі висловлювалась й інша точка зору. К.С. Хахуліна пропонувала застосовувати вербальну формулу “крім випадків, передбачених у законі спеціально” як засіб законодавчого усунення конкуренції загальної і спеціальної кримінально-правових норм [2, 122]. Проте таке і подібні формулювання, наприклад, “крім випадків, передбачених іншими статтями цього кодексу”, як у ч. 1 ст. 203 КК, або “крім випадків, передбачених цим Кодексом”, як у ст. 445 КК, крім того, що не визначають конкретного переліку складів злочинів, які потрібно розмежувати, на мій погляд, взагалі виглядають одіозно. Хто б, маючи достатні знання в галузі кримінального права, сумнівався, що діяння підлягає кваліфікації за тією чи іншою статтею (частиною статті) Особливої частини КК, якщо його ознаки збігаються з ознаками складу злочину, передбаченого саме цією конкретною статтею (частиною статті), і що для цього має бути встановлена відсутність ознак інших складів злочинів. Та й навряд чи можна погодитися, що такими абстрактними вказівками можливо усунути потенційну конкуренцію кримінально-правових норм. У таких випадках обсяг *definiens* є ширшим за обсяг *definiendum* ($Dfd < Dfn$), що вважається логічною помилкою визначення понять [3, 36].

Крім того, наведені вище формулювання, що мають місце в диспозиціях статей (частин статей) Особливої частини КК, є неточними. Якщо буквально тлумачити текст закону, то вказівка, наприклад, на “відсутність ознак вимагання” в диспозиції ч. 1 ст. 355 КК означає, що для кваліфікації діяння за цією статтею необхідно встановити відсутність усіх ознак складу вимагання, в тому числі тих, які у кожному складі

злочину є незмінними. Проте порівняння складів примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов’язань (ч. 1 ст. 355 КК) і вимагання (ч. 1 ст. 189 КК) показує, що, крім тих ознак, які у кожному складі злочину є незмінними і необхідними, вони мають спільні ознаки. А це означає, що неможливою є відсутність усіх ознак, властивих основному складу вимагання у складі примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов’язань. Через наявність певної сукупності спільних ознак й виникає потреба у розмежуванні цих складів злочинів, які є суміжними. Для цього потрібно виявити в кожному з порівнюваних складів злочинів наявність розмежувальних ознак. Потребу в розмежуванні складів злочинів викликає наявність у них спільних ознак – тих, які у кожному з цих складів злочинів мають однаковий зміст. Для того, щоб їх розмежувати все рівно потрібно звертатися до аналізу і порівняння змісту конкретних ознак цих складів злочинів, незважаючи на те, є відповідна вимога в тексті статті Особливої частини чи немає. Наведене підтверджує висновок про те, що розмежування складів злочинів потрібно здійснювати на рівні їхніх ознак. Сам же склад злочину є не критерієм, а об’єктом розмежування. Критерієм розмежування є ознака складу злочину, а не склад злочину в цілому.

Потрібно відрізнити значення ознак складу злочину у розмежуванні і їх значення для кваліфікації вчиненого. Значення ознак складу злочину у кримінально-правовій кваліфікації відрізняються від значення цих ознак для розмежування тим, що в першому випадку вони визначають можливість наявності чи відсутності того чи іншого складу злочину, а в іншому – уможливають вибір. У кваліфікації це проявляється в тому, що відсутність хоча б однієї з ознак, в тому числі тих, зміст яких є незмінним у кожному складі злочину, однозначно свідчить про відсутність певного складу злочину, але це автоматично не означає наявність іншого складу з групи складів злочинів зі спільними ознаками. Розмежування має місце там, де є версія з кількох складів злочинів,

а версія – тоді, коли склади злочинів мають спільні ознаки.

Таким чином, ознаки складу злочину можуть виконувати у розмежуванні складів злочинів різні функції. Роль окремих ознак складу злочину в розмежуванні складів злочинів не однакова. Вона залежить від того, яка саме це ознака. Крім того, значення ознак складу злочину визначається співвідношенням складів злочинів, що підлягають розмежуванню. Не однакоим є це значення для розмежування суміжних складів злочинів між собою, для розмежування складів злочинів, передбачених конкуруючими нормами, та для їхнього розмежування з ідеальною сукупністю злочинів.

Якщо йдеться про розмежування суміжних складів злочинів, то це можуть бути функції спільних, тобто повністю чи частково збіжних за змістом ознак; розмежувальних ознак, тобто позначених поняттями, що перебувають між собою у логічному співвідношенні диз'юнкції; чи нейтральна функція – коли та чи інша ознака не відіграє ніякої ролі в процесі розмежування, наприклад, ознаки загального суб'єкта злочину. Якщо має місце співвідношення конкуруючих кримінально-правових норм, то ознаки складу злочину в цьому випадку можуть виступати як спільні, а також, залежно від виду конкуренції, як додаткові (за конкуренції частини і цілого), як специфічні (за конкуренції загальної і спеціальної норм, чи кількох спеціальних норм). Коли необхідно відрізнити одиничні склади злочинів зі спільними ознаками від

сукупності злочинів, потрібно констатувати, що в останньому випадку ознаки, вербальне позначення яких тотожне у різних складах злочинів, не є спільними, тобто відрізняються за змістом. Ці ознаки, навіть маючи словесну подібність, не позначають одне й те саме явище реальної дійсності. Це має місце, якщо ознаки, що позначені однаковими термінами, в одному складі належать до числа об'єктивних ознак, у іншому – суб'єктивних. Наприклад, мета, з одного боку, а з іншого – суспільно небезпечне діяння чи наслідки, у яких полягає реалізація відповідної мети, які не названі серед ознак об'єктивної сторони того складу злочину, метою якого вони є. Відповідно, вони знаходяться за межами об'єктивної сторони того складу злочину, що включає цю мету. Вчинення діяння з певною метою й наступна реалізація цієї мети є реальною сукупністю злочинів, наприклад, передбачених ст. 341 КК і ст. 356 КК або ст. 149 КК і ст. 303 КК.

Список літератури:

1. *Гетманова А.Д.* Логика: для педагогических учебных заведений / А.Д. Гетманова. – М.: Новая школа, 1995.
2. *Хахулина К.С.* Конкуренция уголовно-правовых норм и ее преодоление в процессе их применения: дисс. ... канд. юрид. наук / К.С. Хахулина – Казань: Казанский гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина. – 1984.
3. *Гетманова А.Д.* Вказана праця.